

כיבוד הורים וכבוד א-לוהים

עריכת הגמרא - ננסה להסביר את רצף הדרשות בסוגיה ואת המסר הכללי העולה ממנה לגבי כיבוד הורים:

1. הגדרת החיוב - חיוב נשים
2. השוואת כבוד, יראה וקללה בין הורים לא-להים
3. שלושה שותפין
4. איזונים מתקנים בין אב לאם
5. אי כיבוד הורים הוא כאי כיבוד שכינה ולכן טוב שהקב"ה לא דר ביננו
6. דחיקת רגלי שכינה - גילוי ראש וקומה זקופה
7. כבוד אב מול אם - מי קודם
8. שאלת בן האלמנה
9. כיבוד ההורים נכלל בעשרת הדברות כנגד טענת אומות העולם
10. שני גרסאות לסיפור על דמא בן נתינה
11. גדול המצווה ועושה
12. לא הכלים את אמו בן גדולי רומי

1. ויקרא יט

א וַיְדַבֵּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ב דַּבֵּר אֶל-כָּל-עַדְת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרַתְ אֱלֹהִים--קְדָשִׁים תִּהְיוּ: כִּי קְדוֹשׁ, אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת-שִׁבְתֹּתַי תִּשְׁמְרוּ: ד אֲנִי, יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. ד אֶל-תִּפְנוּ, אֶל-הָאֱלִילִים, וְאֵלֵהי מַסְכָּה, לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: ה אֲנִי, יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם.

2. תוספתא שבועות פרק ג הלכה ה

חנניא בן חכניאי אומר (ויקרא ה) וכחש בעמיתו אין אדם כופר בעמיתו עד שכופר בעיקר פעם אחת שבת ר' ראובן בטבריה מצאו פלוספוס אמר לו איזה הוא שנוי שבעולם אמר לו זה הכופר במי שבראו. איזהו (שמות כ) כבד את אביך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד דהא אין אדם כופר בדבר עד שכופר בעיקר ואין אדם הולך לדבר עבירה אלא אם כפר במי שצוהו לה עליה.

3. תלמוד בבלי מסכת נדה דף לא עמוד א

תנו רבנן: שלשה חדשים הראשונים - ולד דר במדור התחתון, אמצעיים - ולד דר במדור האמצעי, אחרונים - ולד דר במדור העליון. וכיון שהגיע זמנו לצאת - מתהפך ויוצא, וזהו חבלי אשה. והיינו דתנן: חבלי של נקבה מרובין משל זכר. ואמר רבי אלעזר: מאי קרא +תהלים קל"ט+ אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ, דרתי לא נאמר, אלא רקמתי. מאי שנא חבלי נקבה מרובין משל זכר? זה בא כדרך תשמישו וזה בא כדרך תשמישו, זו - הופכת פניה, וזה - אין הופך פניו. תנו רבנן: שלשה חדשים הראשונים - תשמיש קשה לאשה וגם קשה לולד, אמצעיים - קשה לאשה ויפה לולד, אחרונים - יפה לאשה ויפה לולד, שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזורז. תנא: המשמש מטתו ליום תשעים כאילו שופך דמים. מנא ידע? אלא אמר אביי: משמש והולך, +תהלים קט"ז+ ושומר פתאים ה'. תנו רבנן: שלשה שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו. אביו מזריע הלבון, שממנו עצמות וגידים וצפרנים, ומוח שבראשו, ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוח רגלים, ובינה והשכל. וכיון שהגיע זמנו להפטר מן העולם - הקב"ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מניח לפניהם. אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: פוץ מלחא ושדי בשרא לכלבא. דרש רב חנינא בר פפא: מאי דכתיב +איוב ט'+ עושה גדולות עד אין חקר

ונפלאות עד אין מספר - בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם; מדת בשר ודם: נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה - ספק משתמר ספק אין משתמר. ואילו הקב"ה, צר העובר במעי אשה, פתוחה ופיה למטה - ומשתמר. דבר אחר: אדם נותן חפציו לכף מאזנים, כל זמן שמכביד - יורד למטה, ואילו הקב"ה - כל זמן שמכביד הולך עולה למעלה. דרש רבי יוסי הגלילי: מאי דכתיב +תהלים קל"ט+ אודך (ה) על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד - בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם; מדת בשר ודם: אדם נותן זרעונים בערוגה - כל אחת ואחת עולה במינו, ואילו הקב"ה - צר העובר במעי אשה וכולם עולין למין אחד. דבר אחר: צבע נותן סמנין ליורה - כולן עולין לצבע אחד, ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה - כל אחת ואחת עולה למינו. דרש רב יוסף: מאי דכתיב +ישעיהו י"ב+ אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, במה הכתוב מדבר - בשני בני אדם שיצאו לסחורה, ישב לו קוץ לאחד מהן - התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח, לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני. והיינו דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב +תהלים ע"ב+ עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם - אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו. דרש רבי חנינא בר פפא: מאי דכתיב +תהלים קל"ט+ ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת - מלמד שלא נוצר אדם מן כל הטפה אלא מן הברור שבה. תנא דבי רבי שמעאל: משל לאדם שזורה בבית הגרנות - נוטל את האוכל ומניח את הפסולת. כדרבי אבהו, דרבי אבהו רמי: כתיב +שמואל ב' כ"ב+ ותזרני חיל וכתוב +תהלים י"ח+ האל המאזרני חיל! אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, זיריתני וזרזתני.

4. מכילתא דרבי שמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה א ד"ה ויאמר יי'

כיוצא בדבר אתה אומר כבוד את אביך ואת אמך (שמות כ יא) [שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה] כשהוא אומר איש אמו ואביו תיראו (ויקרא יט ג) מגיד ששניהם שקולין זה כזה.

5. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פז עמוד א

אמר רב יוסף, מריש הוה אמינא: מאן דאמר הלכה כר' יהודה, דאמר: סומא פטור מן המצות, קא עבדינא יומא טבא לרבנן, מ"ט? דלא מפקדינא וקא עבדינא מצות, והשתא דשמעית להא דר' חנינא, דאמר ר' חנינא: גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, מאן דאמר לי אין הלכה כרבי יהודה, עבדינא יומא טבא לרבנן, מ"ט? דכי מפקדינא אית לי אגרא טפיל.

6. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לב עמוד א

משנה. מצאה ברפת - אין חייב בה, ברשות הרבים - חייב בה. ואם היתה בבית הקברות - לא יטמא לה. אם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר - לא ישמע לו. ... גמרא

תנו רבנן: מנין שאם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר שלא ישמע לו - שנאמר +ויקרא י"ט+ איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' - כולכם חייבין בכבודי. טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמרו, הא לאו הכי - הוה אמינא: צייתא ליה. ואמאי? האי עשה והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה! - איצטריך, סלקא דעתך אמינא: הואיל והוקש כיבוד אב ואם לכבודו של מקום, שנאמר כאן +שמות כ'+ כבוד את אביך ואת אמך, ונאמר להלן +משלי ג'+ כבוד את ה' מהונך. הלכך לציית ליה - קא משמע לן דלא לשמע ליה.

7. רמב"ן שמות פרק כ פסוק יא

כבוד את אביך - הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים, והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה, כי השם אבינו הראשון, והמוליד אבינו האחרון, ולכך אמר במשנה תורה (דברים ה טו) כאשר צויתך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך. ולא פירש הכתוב הכבוד, שהוא נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון

יתברך, שיודה בו שהוא אביו, ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו, ולא יעבדנו כבן לירשתו, או לענין אחר שיצפה ממנו, ולא ישא שם אביו וישבע בחיי אביו לשוא ולשקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים, כי בכל כבודו נצטוונו, ומפורשים הם בדברי רבותינו (קדושין לא ב), וכבר אמרו (שם ל ב) שהוקש כבודו לכבוד המקום:

8. בראשית פרק ב פסוק כד

עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד:

9. תלמוד ירושלמי מסכת פיאה פרק א דף טו טור ג/ה"א

כיבוד אב ואם רבי אבהו בשם רבי יוחנן שאלו את רבי אליעזר עד היכן הוא כיבוד אב ואם אמר להן ולי אתם שואלין לכו ושאלו את דמה בן נתינה דמה בן נתינה ראש פטרכולי היה פעם אחת הית' אמו מסטרתו בפני כלכולי שלי ונפל קורדקון שלה מידה והושיט לה שלא תצטע' אמר רבי חזקיה גוי אשקלוני היה וראש פטרכולי היה ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת אביו עשה אות' יראה שלו פעם אחת אבדה ישפה של בנימן אמרו מאן דאית ליה טבא דכוותה אמרו אית לדמה בן נתינה אזלון לגביה ופסקו עמיה במאה דינר סליק בעי מייתה להו ואשכח אבוה דמיך ואית דאמרין מפתחא דתיבותא הוה יתיב גו אצבעתיה דאבוי ואית דמרין ריגליה דאבוה הוות פשיטא על תיבותא נחת לגבון אמר לון לא יכילית מיתותיה לכון אמ' דילמ' דו בעי פריטין טובן אסקוניה למאתים אסקוניה לאלף כיון דאיתעיר אבוה מן שינתיה סלק ואייתותיה לון בעו מייתון ליה בפסיקוליה אחרייא ולא קביל עלוי אמר מה אנא מזבין לכון איקרא דאבהתי בפריטין איני נהנה מכבוד אבותי כלום מה פרע לו הקב"ה שכר אמר רבי יוסי בי רבי בון בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה אמר רבי שבתאי כתיב ומשפט ורב צדקה לא יענה אין הקב"ה משהא מתן שכון של עושי מצות בגוים

10. עבודה זרה כב עב - כג ע"ב

רבי פדת אמר לא קשיא הא רבי אליעזר הא רבנן דתנן גבי פרת חטאת ר' אליעזר אומר אינה נקחת מן <העובדי כוכבים> {הגוים} וחכמים מתירין.... ותנא דבי ר' ישמעאל כל מקום שנא' השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז דבר ערוה דכתיב (בראשית ו) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וע"ז דכתיב (דברים ד) פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל והא פרה נמי הואיל ומום פוסל בה דבר ערוה <ועבודת כוכבים> {ועבודה זרה} פסלי בה גופא תני שילא מ"ט דרבי אליעזר דכתיב (במדבר יט) דבר אל בני ישראל ויקחו בני ישראל יקחו ואין <העובדי כוכבים> {הגוים} יקחו אלא מעתה (שמות כה) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ה"נ דבני ישראל יקחו ואין <העובדי כוכבים> {הגוים} יקחו וכי תימא ה"נ והאמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את ר"א עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה <עובד כוכבים> {גוי} אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בששים רבוא שכר רב כהנא מתני בשמונים רבוא והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא צערו אבני שהם הפסיק הענין והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה ועוד קתני סיפא לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא התם על ידי תגרי ישראל זבון ורבי אליעזר לא חייש לרביעה והתניא אמרו לו לר' אליעזר מעשה ולקחיה מן <העובד כוכבים> {הגוי} ודמא שמו ואמרי לה רמץ שמו אמר להן רבי אליעזר משם ראייה ישראל היו משמרין אותה משעה שנולדה רבי אליעזר תרתני אית ליה קיחה וחייש נמי לרביעה....